

زیبایی‌شناسی در آثار ابن‌سینا،
شیخ اشراق و صدر المتألهین

دکتر حسین هاشم‌نژاد

تهران

۱۳۹۲

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: هاشم‌نژاد، حسین، ۱۳۴۸-
عنوان و نام پدیدآور: زیبایی‌شناسی در آثار ابن‌سینا، شیخ اشراق و صدرالمتألهین / حسین هاشم‌نژاد.
مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز
تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: نه، ۲۴۱ ص.
فروست: «سمت»: ۱۷۲۸. هنر / فلسفه؛ ۴۷.
شابک: ۹۶۰-۹۴۰-۵۳-۹۷۸-۹۶۴-۶۵۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا
یادداشت: پشت جلد به انگلیسی: Hossein Hashemnezhad. Aesthetics in the Works of Ibn-e-Sina, Shaikh Ishraqh and Sadr-ol-Mot'allehin.

داشت: کتابنامه به صورت زیرنویس.
موضوع: ابن‌سینا، حسین بن عبدالله، ۴۲۸-۳۷۰ ق. - زیبایی‌شناسی
موضوع: اشراق، شیخ بن حبش، ۵۸۷-۹۵۴۹ ق. - زیبایی‌شناسی
موضوع: صدرالمتألهین شیرازی، محمد بن ابراهیم، ۹۷۹-۱۰۵۰ ق. - زیبایی‌شناسی
موضوع: زیبایی‌شناسی
شناسه افزوده: ابن‌سینا، حسین بن عبدالله و آثار ابن کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه
علوم انسانی.
رده‌بندی کنگره: ۳۹۲ ر ۳۹۰ BH
رده‌بندی دیویی: ۷۰۱/۱۷
شماره کتابشناسی ملی: ۳۰۲۰۲۶

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

زیبایی‌شناسی در آثار ابن‌سینا، شیخ اشراق و صدرالمتألهین
دکتر حسین هاشم‌نژاد (عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۲

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ و صحافی: افرنگ

قیمت: ۶۵۰۰۰ ریال. در ۹مین نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل
توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،
روبه‌روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۴۴۲۴۶۲۵۰-۲.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر یا مؤلف، نشر یا پخش یا
عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن «سمت»

یکی از هدفهای مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاه بوده است و این امر مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنای و مسائل این علوم است.

ادامه روند این فرایند فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمان مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۲/۱۲ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را، که به «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان معزز در حوزه مطالعات و تحقیقات لازم پردازد و در رشته های مختلف علوم انسانی به تدوین و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن باید به تدریج و پس از انتقادات و یادآوریهای پیاپی ارباب نظر به دست آید. انتظار دارد که این بزرگواران از این مجری و راهنمایی دریغ نوزند و با پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در اصلاح کتب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری رسانند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته های کارشناسی ارشد فلسفه هنر در درس «هنر و زیبایی در نزد فیلسوفان مشاء و اشراق»، کارشناسی فلسفه در درس «زیبایی شناسی و فلسفه هنر»، کارشناسی ارشد فلسفه محض در درس «فلسفه هنر» و کارشناسی ارشد پژوهش هنر در درس «آشنایی با آراء متفکران در باب هنر» هر کدام به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی سایر علاقمندان نیز از آن بهره مند شوند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتا
۳	فصل اول: چیستی زیبایی شناسی
۳	واژه زیبایی شناسی
۴	تعریف زیبایی شناسی
۵	رابطه زیبایی شناسی با فلسفه هنر
۶	تعریف برگزیده
۶	مسائل زیبایی شناسی خاص
۶	۱. چیستی زیبایی
۸	۲. هستی شناسی زیبایی
۹	۳. اقسام زیبایی
۹	۴. موضوع زیبایی
۱۰	۵. احکام زیبایی شناختی
۱۲	۶. تجربه زیبایی شناختی
۱۴	۷. ویژگیهای زیبایی شناختی
۱۵	۸. مبدأ زیبایی
۱۶	۹. غایت زیبایی
۱۶	۱۰. رابطه زیبایی با لذت
۱۷	۱۱. رابطه زیبایی با هنر
۱۷	مسائل فلسفه هنر به معنای خاص
۱۷	۱. چیستی هنر
۱۹	۲. اقسام هنر

۲۰	۳. ارزش و جایگاه وجودی هنر
۲۱	۴. منشأ و مبدأ هنر
۲۲	۵. رابطه هنر با خیال و تخیل
۲۲	۶. نقش الهام در آفرینش هنری
۲۳	۷. فواید و کارکردهای هنر
۲۴	۸. رابطه هنر با معرفت
۲۵	۹. تکامل هنر
۲۶	۱۰. نگرش هرمنوتیکی به هنر
۲۷	۱. مسائل جنبی فلسفه هنر
۳۱	سیری در زیباشناسی فلاسفه اسلامی
۳۲	فارابی
۳۴	خواججه نصیرالدین سی
۳۵	فصل دوم: زیبایی‌شناسی آثار ابن سینا
۳۵	مقدمه
۳۵	چیستی زیبایی
۳۶	پیشینه نظر ابن سینا درباره ماهیت زیبایی
۳۶	۱. زیبایی از منظر افلاطون
۳۹	۲. زیبایی از منظر ارسطو
۴۰	۳. زیبایی از منظر افلوطین
۴۶	۴. زیبایی از منظر فارابی
۴۷	زیبایی عام از منظر ابن سینا
۵۲	زیبایی خاص از منظر ابن سینا
۵۴	نگرشی تطبیقی
۵۶	هستی‌شناسی زیبایی
۵۷	منشأ زیبایی
۵۸	آثار زیبایی
۵۹	۱. دوستی و عشق
۶۱	۲. لذت
۶۴	۳. شگفتی و اعجاب

۶۵	شناخت‌شناسی زیبایی
۷۰	فلسفه هنر
۷۱	چیستی هنر
۷۱	صورت‌گرایی
۷۳	کاربردهای کلمه صورت
۷۵	نتیجه
۷۸	محاکات
۸۰	تعریف محاکات
۸۱	انقسام محاکات
۸۲	غایت محاکات
۸۳	رابطه محاکات و خیال
۸۶	بررسی و تحلیل نظام محاکات
۸۹	محاکات عام و زیبایی‌شناسی
۸۹	آثار هنر
۹۱	منشأ هنر
۹۳	فلسفه شعر
۹۴	تعریف شعر
۹۹	اقسام شعر
۱۰۰	محاکات در شعر
۱۰۲	منشأ شعر
۱۰۴	غایت شعر
۱۰۶	تشکیکی بودن تجربه زیبایی‌شناختی در شعر
۱۰۷	ذوق هنری ابن‌سینا
۱۱۰	نتایج
۱۱۴	فصل سوم: زیبایی‌شناسی در آثار شیخ اشراق
۱۱۴	مقدمه
۱۱۵	بیان‌گروی
۱۱۷	بیان‌گروی در آثار شیخ اشراق
۱۱۷	بیان‌تمثیلی در آثار شیخ اشراق

۱۱۹	رمز و نماد
۱۲۱	علل استعمال رمز و نماد
۱۲۲	رمز و نماد در آثار شیخ اشراق
۱۲۵	عقل سرخ
۱۲۷	تفسیر رمزی از آیات قرآن کریم
۱۲۸	خیال و تخیل در آثار شیخ اشراق
۱۳۴	نمایابی در آثار شیخ اشراق
۱۳۵	نقد در آثار شیخ اشراق
۱۳۹	فصل چهارم: زیبایی‌شناسی در آثار صدرالمتألهین
۱۳۹	مقدمه
۱۳۹	چیستی زیبایی
۱۴۱	ویژگیهای زیبایی
۱۴۷	اشاره تطبیقی
۱۴۸	هستی‌شناسی زیبایی
۱۵۲	اصالت زیبایی
۱۵۲	شمول زیبایی
۱۵۶	تشکیک زیبایی
۱۵۸	وجود عینی و ذهنی زیبایی
۱۶۰	اشاره تطبیقی
۱۶۱	منشأ زیبایی
۱۶۵	آثار زیبایی
۱۶۶	۱. لذت
۱۶۹	۲. دوستی و عشق
۱۶۹	فلسفه عشق
۱۷۶	احکام زیبایی
۱۷۷	۱. امر والا
۱۸۰	۲. امر والا در آثار صدرالمتألهین
۱۸۳	فلسفه هنر
۱۸۳	چیستی هنر

۱۸۴	هنر و معرفت
۱۹۱	رابطه هنر با معرفت از منظر صدرالمآلهین
۱۹۳	نگاهی به شعر
۱۹۸	ملاحظات
۲۰۰	منشأ هنر
۲۰۸	فلسفه خیال
۲۰۸	سبب‌های مختلف در بحث خیال
۲۰۸	واژشناسی خیال
۲۱۱	رفت‌شناسی خیال و تخیل
۲۱۵	هستی‌شناسی خیال
۲۱۶	هستی‌شناسی خیال از منظر صدرالمآلهین
۲۲۰	عالم خیال و فصل
۲۲۲	عالم خیال منظر از منظر صدرالمآلهین
۲۲۵	ساحت هنری خیال
۲۲۸	نتایج
۲۳۵	منابع

www.ketab.ir

پیشگفتار

گرایش به حقیقت‌جویی و کنجکاوی از یک طرف و گرایش به زیبایی‌جویی و زیبایی‌دوستی از طرف دیگر باعث شده است انسانها از گذشته‌های دور به پرسشهای زیباشناختی مانند اینها روی بیاورند: زیبایی چیست و چند قسم است؟ منشأ زیبایی چیست؟ آثار و تأثیرات زیبایی بر روح و روان انسانها چیست؟ هنر چیست؟ منشأ هنر چیست؟ مجموعه این پرسشها و نظریه‌هایی که در پاسخ به آنها داده شده، یک حوزه معرفتی به وجود آورده است که امروزه ما آن را به اسم زیبایی‌شناسی می‌نامیم.

هرچند مباحث مدون و مکتوب به زیباشناسی در آثار افلاطون و ارسطو و دیگر فیلسوفان یونان باستان با شک و شبهه قایل توجه و عمیق یافت می‌شود؛ اما این مباحث تا قرن هجدهم به صورت یک قلمرو معرفتی مستقل در نیامده بود. واژه aesthetic نخستین بار توسط الکساندر بامگارت در قرن هجدهم به کار رفت. از در کتابی به همین نام نخست واژه aesthetic را در معنای شناخت حسی و پس از آن در معنای ادراک زیبایی حسی یا زیبایی محسوس به ویژه زیبایی جسم‌س هنری به کار برد. ایمانوئل کانت با به کار بردن این واژه در احکام زیبایی‌شناختی، اسم از زیبایی طبیعی و هنری رواج و رونق بیشتری به استعمال این واژه بخشید و به تالیف این اصطلاح، عنوان شاخه‌ای از فلسفه شد که به بحث پیرامون زیبایی و هنر می‌پردازد.

امروزه در دنیای غرب زیبایی‌شناسی یا علم الجمال که در دهه‌های معاصر تا حدودی مترادف با فلسفه هنر به کار می‌رود، تبدیل به یک حوزه معرفتی بسیار گسترده شده است. یک علت این امر افزایش چشمگیر حضور هنر در زندگی انسان معاصر است.

در دنیای اسلام با وجود اینکه مطالب بسیار ژرفی هم در متون دینی اعم از قرآن کریم و احادیث و هم در متون فلسفی و عرفانی راجع به زیبایی‌شناسی هست^۵ اما این مباحث تبدیل به یک شاخه مستقل از علوم و معارف نشده است چنان‌که در سایر شاخه‌های فلسفی مانند معرفت‌شناسی و فلسفه‌های مضاف مانند فلسفه اخلاق و فلسفه سیاسی هم وضع به همین منوال است.

نوشته حاضر گام کوچکی در راستای تدوین زیبایی‌شناسی از منظر فیلسوفان اسلام است. در این نوشتار ضمن ارائه تحلیلها و تبیینهای گسترده از مطالب مندرج راجع به زیبایی‌شناسی در آثار سه فیلسوف بزرگ مسلمان: ابن سینا، شیخ اشراق و صدرالمതألهین، تلاش شده است عین متن و مطالب آن بزرگان درباره مباحث زیبایی‌شناسی در سیر اهل فضل و اندیشه قرار گیرد تا زمینه برای تحلیلها و تفسیرهای متنوع و گسترده فراهم شود.

جایگاه ویژه ابن سینا در فلسفه اسلامی سبب شده است اکثر مباحث بنیادین زیبایی‌شناسی مانند بحث ماهیت زیبایی، بحث خیال و فلسفه شعر به صورت مبسوط در فصل اول مطرح شود.

در فصل دوم بحثهای بیان‌گرویی و رمز و نماد در آثار شیخ اشراق به طور مفصل مطرح شده و هرچند به لحاظ کمّی این فصل حجم‌تر از دو فصل دیگر است، اما به لحاظ محتوا همه مباحث اختصاصی مرتبط به زیبایی‌شناسی را در مکتب اشراق شامل می‌شود.

بحث منشأ هنر، فلسفه عشق، و مفاهیم زیبایی‌شناختی در آثار صدرالمതألهین بیشتر از آثار دیگر فلاسفه مطرح شده و به همین دلیل در فصل سوم به صورت مبسوط به این مباحث پرداخته شده و همین باعث حجیم‌تر شدن فصل سوم شده است.

در پایان از سرور ارجمند حضرت حجة الاسلام والمسلمین دکتر احمدی احمدی رئیس محترم سازمان سمت و دیگر فرهیختگان این سازمان به خصوص خانم دکتر سیمین عارفی و خانم لیلا شرف (کارشناس گروه فلسفه) و همه دست‌اندرکاران ویرایش و نشر این اثر کمال سپاس و قدردانی را دارم.